

DE HAND VAN JUDIT

Vandaag horen we dan het triomfantelijke happy end van het sprookje van Judit, dat verhaal waar het de afgelopen twee weken ook over gegaan is hier. Helemaal als een verrassing zal dit einde voor de meesten van u niet komen.

U kent het tafereel misschien uit de kunstgeschiedenis, vooral in de 16^e en 17^e –eeuwse schilderkunst was het populair. En net als in het bijbelverhaal zelf wordt Judit niet afgebeeld als een frêle meisje, maar eerder als een zelfbewuste, stevige vrouw. Mooi, jazeker, maar toch vooral stevig. De Italiaanse Artemisia Gentileschi, vrouw in een door mannen gedomineerde kunstwereld en zelf verkracht door haar leermeester, heeft haar meerdere keren geschilderd. Judit met haar dienstmaagd, met het hoofd van Holofernes, maar het bekendst zijn haar schilderijen van het moment van de onthoofding, en het valt op dat bij haar Judit sterk gespierde armen heeft waarvan je kunt zien hoe groot de krachtsinspanning is die het onthoofden haar kost.

Eerlijk gezegd, erg vrolijk word ik er niet van, dat type schilderijen, want de kunstenaars deinzen er niet voor terug de scène in al zijn gruwelijke details van stromend, of zelfs spuitend bloed weer te geven. Het is als het happy end van allerlei sprookjes, waar vaak ook het nodige geweld aan te pas komt: Roodkapje kruipt heelhuids uit de buik van de wolf, doet er stenen in en laat de wolf verdrinken als het ware slachtoffer van zijn eigen gulzigheid, Hans en Grietje verbranden de heks in haar eigen oven, Judit onthoofd de vijand met zijn eigen zwaard...Het verhaal verlustigt zich erin hoe voorbestemde slachtoffer het kwaad met zijn eigen wapens weet te verslaan in al zijn bloederigheid. Maar 100 % happy kunnen we zo'n eind toch moeilijk noemen.

Wat we in de lezing overgeslagen hebben, is hoe Judit het afgeslagen hoofd van Holofernes op de muur van de stad tentoonstelt en hoe de vijandelijke legers, als zij daar het hoofd van hun aanvoerder zien, in paniek raken en op de vlucht slaan, achterna gezeten door de mannen van de belegerde stad, die hen volkomen in de pan hakken. Tja, zo'n nationalistisch, episch drama kan niet zonder flink veel bloedvergieten, het is van alle tijden.

Het is ook geen wonder dat Judit een inspiratiebron werd, niet alleen voor schilders, die zich konden uitleven op zo'n mooie verleidelijke vrouw die toch zo deugdzaam was, maar ook voor componisten – komende januari speelt hier in Amsterdam Vivaldi's opera *Juditha triumphans*. En een enkele keer ook voor dichters. Ik vond een gedicht van Judith Herzberg over haar naamgenote, dat een verrassende draai geeft aan het verhaal en zo precies laat zien waar mijn ongemak met het zogenaamde happy end van het boek Judit mee te maken heeft. Ik lees het u voor.

Winters Bethulië

De bomen zo geschikt om wandelend gedachten in te hangen
 waren vanochtend uitgeknipt en op een schoon wit vel geplakt.
 Ik kan de vorm van sommige wel dromen en wist zo
 waar ik was; het struikgewas werd opgelicht door sneeuw
 alsof het zomer was. De zon scheen maar laag het was zo wit
 en ik zo rood van binnen en ook vol rook, een mist
 om mijn bedoeling te verhullen. Mijn voetstappen de eerste
 in de verse sneeuw als van een stroper of een overloper.
 Ik ben Judith en heb net Holofernes' nek gezoend
 en heel gelaten, ik doe niet meer mee.

(Judith Herzberg, *Zeepost*. Amsterdam: Van Oorschot, 1964)

Op het eerste gezicht lijkt dit gewoon een poëtische beschrijving van een winters landschap. Bethulië zal voor de meeste lezers niet meer dan een vaag bekende klank hebben – waar ligt dat ook al weer? Pas in de laatste twee regels wordt dat onthuld: Betulia is de plek waar het apocriefe Bijbelboek Judit zich afspeelt. Het is - zoals u intussen weet en voor zover bijbelwetenschappers hebben kunnen achterhalen - een fictieve stad.

In de beschrijving van het winterse landschap kan Judits tocht van de stad naar de legerplaats of terug gelezen worden. Er treedt een zekere vervreemding op, met die bomen die uitgeknipt en opgeplakt lijken. Het licht en de sneeuw wekken de indruk van onschuld. Maar in de tweede helft verandert er wat: de kleur rood roept het beeld van bloed op, een hoofd vol rook doet denken aan losbandigheid, nachten doorzakken in cafés, en er moet een bedoeling verhuld worden. Mooi trouwens hoe die mist en dat hoofd vol rook duidingen zijn van de wolkjes adem die in koude lucht om wandelaars heen hangen. De licht negatieve sfeer van rood en rook en verhullen wordt voortgezet in de voetstappen in de sneeuw, 'als van een stroper of een overloper'. Beide kwalificaties zijn van toepassing op Judit: zij neemt het hoofd van Holofernes als illegale jachtbuit mee, en zij wekte de schijn over te lopen van de onderliggende partij naar de overwinnaar.

Maar de laatste twee regels zetten het geheel onverwacht op zijn kop: déze Judit heeft geen vijand onthoofd, maar zijn nek gezoend en heel gelaten. En als een soort verklaring volgt dan: 'ik doe niet meer mee.' Déze Judit doorbreekt het mechanisme van de oorlog, van vijandsdenken, van geweld dat niet anders bestreden kan worden dan met nieuw geweld.

Dat zet aan het denken. Zou zo'n actie een nietsontziende geweldenaar op andere gedachten gebracht hebben? Holofernes staat hier immers voor de vijand bij uitstek; de overdrijvingen en historische onjuistheden in de tekst gooien als het ware allerlei ervijanden van Israël op een grote hoop. Holofernes als de vertegenwoordiger van het kwaad, als 'ploert en schender' uit de psalmbewerkingen van Huub Oosterhuis, als Alva uit de Tachtigjarige Oorlog en Rauter uit de Tweede Wereldoorlog ineens. Kan het geweld waar zulke mensen voor staan, doorbroken worden? Zijn de zachte krachten van liefde en toenadering daar adequaat tegen in te zetten? Of zijn er ook gevallen waarin geweld toch nodig is? En wie maakt dat dan uit, wie is in staat en in de positie dat onderscheid maken? Vragen die dit onschuldig ogende gedicht oproept. Vragen die we ook, nee, die we juist bij het werken aan vrede en gerechtigheid niet uit de weg zouden moeten gaan.

Maar misschien leggen we met deze vragen het verkeerde accent in dit verhaal. Natuurlijk, het is een verhaal van een volk dat leed onder een harde onderdrukking door vreemde heersers, een peptalk van hoe de zwakke, de underdog uiteindelijk toch kan winnen. Maar het gaat er misschien helemaal niet in de eerste plaats om dát ze winnen, laat staan hóe dat gebeurt. Het zwaartepunt, dat waar het om draait, ligt een paar stappen eerder: het gaat erom dat Judit niet maar een ellendige situatie machteloos accepteert, of het overlaat aan Gods ingrijpen. Zij neemt het heft in handen om de uitzichtloze situatie ten goede te keren. We horen trouwens niet dat zij daartoe geroepen wordt ('Judit, Judit! Hier ben ik Heer...'). Nee, zij is het die tot daden overgaat, zonder dat een stem haar roept. Evengoed weet zij zich natuurlijk wel geroepen. Dat blijkt uit de herhaalde gebeden en uit haar vertrouwen dat God haar als het erop aankomt zal helpen. Als het erop aankomt, want ze zet wel alles op het spel: haar reputatie bij haar volksgenoten, die haar best als een moffenhoer hadden kunnen verstoten, en haar comfortabele bestaan - ook in moreel opzicht: ze zet haar schone handen op het spel, en inderdaad, die blijven niet schoon. Maar boven alles haar lichamelijke integriteit, want wat is kwetsbaarder dan een mooie vrouw die zich vrijwel alleen (sorry, naamloze dienstmaagd!) in het kamp van de vijand waagt. Het verhaal had nog veel gruwelijker kunnen aflopen, de bijbel weet echt wel wat verkrachting en groepsverkrachting is. En Judit ook, ook zij wist hoe her er in oorlogssituaties aan toegaat. Ze gokt op de verpletterende indruk die haar schoonheid maakt. En weloverwogen, zonder haast, voert zij haar plan uit, dagen gaan er mee heen. En het lukt allemaal wonderwel: het enorme persoonlijke risico dat zij neemt, heeft de grandioze ontknoping die ze ervan hoopte.

Het lijkt een vrouwelijke versie van het verhaal van de herdersjongen David die de reus Goliath en daarmee het hele Filistijnse leger verslaat, met niets méér dan het eenvoudigste herdersmateriaal, een slinger en een steen. Ze namen het niet, de vernedering van hun volk, de brallende godslastering, ze doorbraken de uitzichtloze wanhoop, en dat met de middelen die hun het meest eigen waren: David met zijn slinger en zijn boerenjongens-vaardigheid om die te gebruiken, en Judit met haar schoonheid en charme. En beiden gebruiken uiteindelijk het zwaard van de geweldenaar zelf om hem het hoofd af te slaan.

Het is niet zozeer om dat bloedige einde dat Judits verhaal zo inspirerend is, maar om dat ene moment, dat zij ópstaat tegen het kwaad, dat als niemand anders het doet, als iedereen verlamd is door angst en radeloosheid, dat zij het dan maar doet, vanuit haar eigen positie met de middelen die haar ter beschikking staan, de vertwijfeling doorbreekt. Wie weet hoe en wanneer wij op onze eigen wijze (dus liefst zonder hoofden af te slaan) haar voorbeeld kunnen volgen.

Bettine Siertsema